

Szolidaritás és jóléti sovinizmus a magyar társadalomban

Adalékok az Orbán-rezsim szociálpolitikájának megértéséhez

Juhász Attila

Molnár Csaba

2018. szeptember

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
Vezetői összefoglaló	5
Helyzetkép a magyarországi szegénységről	7
Anyagi depriváció	7
Szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya.....	7
Társadalmi vélemények változása a szociálpolitikai kérdésekben.....	9
Egyenlőség.....	9
Állami szerepek	10
Szociális juttatások kedvező és kedvezőtlen hatásairól	12
A szociális juttatások, segélyek változtatásának lehetséges irányainak megítélése.....	14
Alapjövedelem.....	15
Egységes uniós szociális segélyrendszer	16
Európai kitekintés.....	17
Paternalisták-e a magyarok?	18
Politikai és szakpolitikai változások.....	20
Kiadáscsökkentés és represszív szociálpolitika	20
Kísérlet a választási eredmény magyarázatára	21
Függelék	25
Fogalomtár és az adatok forrásai	25

Bevezetés

„A magyar társadalomnak legalább harmada végképp elveszett, már semmiféle eszközzel nem lehet visszahozni őket a végső nyomorúságból... társadalmi szinten gyakorlatilag leírhatjuk őket... Nem akarnak dolgozni, de a munkaerőpiac sem kér belőlük [...] Orbán Viktor látja ezt a csapdát, csak nem beszélhet őszintén a valóságról... Nem derülhet ki, hogy ezeket az embereket igenis ott kell hagyni az út szélén, mert ha nem így teszünk, akkor a többiek soha nem fognak célba érni” – nyilatkozta¹ még 2013-ban Bogár László közgazdász, Orbán Viktor korábbi tanácsadója. Az azóta eltelt időszak igazolni látszik Bogár szavait. Bár a globális gazdasági válság hatásainak elmúltával a szegénység mutatói valamelyest javultak Magyarországon is, abban nincs vita, hogy a legszegényebbek szociális pozíciója befagyott, a társadalmi mobilitás szinte megszűnt.

A hazai szociálpolitika régóta nem csökkenti az egyenlőtlenségeket. Sőt, erre nem is törekszik. Ahogy Szikra Dorottya 2014-es tanulmányában², vagy Vastagh Zoltán 2017-ben megjelent könyvében kimutatta³: a magyar állam már 2010 előtt sem csökkentette, hanem részben konzerválta, részben pedig növelte az egyenlőtlenségeket, 2010 után azonban az Orbán-rezsim egyfajta új társadalmi modellt hirdetett meg, és alig burkoltan lemondott az alul lévő felemeléséről. A cselekvés látszatát legfeljebb a szegények számának változásáról folytatott politikai vitával próbálta fenntartani, de az általa bevezetett „munkaalapú társadalom” koncepciója inkább szól a kirekesztéséről és a politikai célú függésben tartásról, mint a felemelésről. Éber Márk Áron Vastagh könyvéről írt recenziójában⁴ ezt úgy fogalmazza meg: „A jóléti (welfare) állam színlelése helyett az állam vezetői nyíltan a „munkaalapúnak”, illetve „munkaközpontúnak” nevezett – valójában inkább munkakényszeren (workfare) alapuló – modellt építik”.

Ez a sokak által leírt folyamat összefüggésben van azzal a globális jelenséggel, hogy a politikai viselkedést és értékorientációt nem lehet megérteni az egyének réteghelyzetéből, strukturális pozíciójából kiindulva. Magyarországon világos mutatója volt ennek a 2018. április 8-ai országgyűlési választás eredménye. A kormányzó Fidesz magabiztos győzelmében a vidék, elsősorban a falvak és községek voltak a kulcsszereplők. Míg a Fidesz országos listája (határon innen) a szavazatok 47 százalékát gyűjtötte be, a községekben élők 58 százaléka voksolt a kormánypártra⁵. A legszegényebbek között pedig még inkább tarolt a kormánypárt: a leghátrányosabb helyzetű településeken 80 százalék fölötti eredményt ért el.

¹ Megszorítjuk magunkat. Interjú Bogár Lászlóval. Heti Válasz 2013. január 10. <http://valasz.hu/itthon/megszoritjuk-magunkat-59267>

² Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014, Journal of European Social Policy, 2014. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0958928714545446>

³ Társadalmi struktúra és állami redistribúció, Budapest, Napvilág, 2017

⁴ <http://ujegyenloseg.hu/osztalyszerkezet-es-allami-ujraelosztas/>

⁵

<https://index.hu/belfold/2018/valasztas/2018/04/10/orszagszakadas-amig-a-fidesz-elkiszgaldasodni-a-baloldal-kinyirta-magat-videken/>

Sokan sokféleképpen próbálták megmagyarázni azt, hogy a leszakadt társadalmi rétegek miért a helyzetüket konzerváló szociálpolitikát folytató hatalomra szavaztak. A leggyakrabban a közmunka rendszerének működését és viszonylagos népszerűségét, a kormányzati és a helyi hatalomtól való újfeudális függést, a bevándorlástól való félelmekre épített hatékony kormányzati kampányt, illetve a vidéken egyoldalúvá vált médiaviszonyokat hangsúlyozták az okokat keresők. A legátfogóbb magyarázatot azonban a Kovách Imre vezetésével az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontban folyó „Integrációs és dezintegrációs folyamatok a mai magyar társadalomban” című négyéves kutatás⁶ adta, melynek egyik fő megállapítása, hogy nem a társadalom szerkezete és állapota határozza meg a politikát, hanem sokkal inkább a politika határozza meg a társadalom szerveződését. A kutatás eredménye szerint „politikai kommunikációs és hatalmi eszközökkel alakítják az értékrendet és identitást, és hatással vannak a politikai közösségek és értékcsoportok létrejöttére, fennmaradására vagy szétesésére. A politikai integráció nyilvánvalóan felülírja és letompítja a társadalom – tagoltságának jobban megfelelő – önszerveződését”.

Jelen tanulmányunk kiinduló pontja az, hogy a szociálpolitikával, illetve a szegénység érzékelésével és kezelésével kapcsolatos társadalmi attitűdök is a politika hatására formálódtak. A mindenkori kormányok pedig részben építenek ezekre, részben tovább alakítják a társadalmi vélekedéseket.

Az alábbiak folytatását jelentik az ugyancsak a Friedrich Ebert Stiftung által támogatott „Megkurtított szociális ellátások: a munkaalapú társadalom” című 2015-ös tanulmányunknak⁷, amely ugyanebből a nézőpontból közelített a témához. Akkor 2015-ig tekintettük át a szociálpolitikai diskurzusok, valamint a szegénység kezelésére vonatkozó társadalmi attitűdöket. Most az azóta kikristályosodott változásokat foglaljuk össze, ismét főként a társadalmi attitűdökre koncentrálnak.

Adataink a European Social Survey (ESS) európai közvélemény-kutatás nyolcadik hullámának jóléti attitűdökről szóló kérdésblokkjának eredményein alapulnak. Az adatokon végzett másodelemzés mellett – ahol erre lehetőség van – bemutatjuk a negyedik hullámban is szerepelt kérdésekre adott válaszok, a társadalmi attitűdök változását. A negyedik hullám hazai adatfelvétele 2009. február-április, míg a nyolcadik hullámé 2017. május-szeptember között zajlott. A két adatfelvétel idején mind a politikai, mind a gazdasági környezet jelentősen eltérő volt hazánkban, ami különösen érdekessé teszi a vélemények változását, vagy éppen ezek stabilitását.

⁶ Kovách Imre (szerk.) Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban, Belvedere Meridionale / MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, Szeged, 2017

⁷ http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/FES_PC_SzocialisEllatasok_Tanulmany_150424.pdf

Vezetői összefoglaló

- Magyarországon az európai trendekkel összhangban 2012/2013-ban mérték a legmagasabb szegénységi szintet – több indikátor tekintetében is. Azóta, a globális gazdasági válságból való kilábalás eredményeképp a szegénységben élők arányának lassú csökkenése tapasztalható, a mérőszámok fokozatos javulást mutatnak. A legtöbb érték alapján a V4-országok közül hazánk inkább lemaradó. A szlovák és a cseh adatok jellemzően kedvezőbbek, míg egyes indikátorok tekintetében a lengyel adatok elmaradnak a magyartól. A szegénység kategóriáján belül Magyarországon az Európai Unió átlagához képest kiemelkedően magas a súlyos anyagi deprivációban élők aránya, vagyis azoké, akik a mindennapjaik során is súlyosan nélkülöznek, és a megélhetés, a létfenntartás is komoly gondot okoz. A szegénység, a társadalmi kirekesztődés veszélyében élők aránya 25,6%, tehát a társadalom negyede ebből a szempontból veszélyeztetett. A legrosszabb helyzetben az elzárt, kistelepülésen élők, az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező vagy képzetlen munkanélküliek, a fogyatékkal élők, és – kiemelkedő mértékben – a romák vannak.
- A szociális helyzettel és a szociálpolitikával kapcsolatos társadalmi attitűdöket tekintve az elmúlt években erősödött a kormánypárti nézetekkel és politikai megoldásokkal való egyetértés. A magyaroknak csak szűk harmada gondolja azt, hogy a szociális ellátások megelőzik a szegénység széleskörű elterjedését, illetve vezetnek nagyobb társadalmi egyenlőséghez. Ugyanakkor a bő harmaduk ezt éppen ellenkezőleg látja. A fennmaradó csoport pedig nem tud állást foglalni, az „egyet is értek meg nem is” véleményt képviseli, azaz meglehetősen magas a bizonytalanság. Ez a hármas megosztottság jelenik meg a szociális ellátások kedvezőtlen társadalmi és gazdasági hatásai tekintetében is. Ezek közül leginkább érvényesnek tartott következmény az, hogy a szociális juttatások lustává teszik az embereket. 2009-2017 között ugyanakkor érdemben javult az alkalmazott szociális juttatások megítélése. A tapasztalható problémák ellenére most hatékonyabbnak látja a lakosság a jelenlegi szociális ellátásokat, és kevésbé gondolja erősnek ezek hátrányos következményeit.
- A többség alapvetően az államtól várja el, hogy (1) megfelelő életszínvonalat biztosítson az időseknek; (2) megfelelő életszínvonalat biztosítson a munkanélkülieknek, illetve (3) megfelelő gyermekfelügyeletet biztosítson a dolgozó szülők számára. A három feladat megítélése ugyanakkor nem egyforma. Az idősek és a dolgozó szülők megsegítését sokkal inkább az államtól várják el – közel azonos mértékben. A munkanélküliek tekintetében viszont ez nem ennyire erőteljesen jelentkezik. Visszatekintve a 2009-es első adatfelvételre, az akkori eredményekhez képest mindhárom feladat tekintetében jelentősen csökkent az állami szerepvállalást elvárók aránya, amiben szintén a kormányzati szociálpolitikai felfogás uralkodóvá válása köszön vissza. A kedvezményezett csoportok rangsora ugyanakkor nem változott. A munkanélküliek hátrébb sorolása mögött az is megjelenhet, hogy a lakosság kevésbé érzi át a helyzetüket – ellentétben az idősekkel és a családos szülőkével. A csoporttal szembeni kritika jelenik meg egy másik kérdésnél is. A megkérdezettek 40 százaléka ugyanis egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy a legtöbb

munkanélküli nem igazán próbál munkát találni. Lényegesen kevesebben gondolták ennek az ellenkezőjét. Ez a vélekedés ráadásul meglehetősen beágyazott, a 2009-es felmérés is hasonló véleményeket mutat.

- A jövedelmek közötti különbségeket nagyon nehezen fogadják el a magyarok. A megkérdezettek fele számára még azzal a céllal sem fogadhatók el a jövedelmek közötti különbségek, hogy ezzel jutalmazza a kiemelkedő tehetséget és erőfeszítést. A nyolc évvel korábbi felmérésben is lényegében ugyanezek az arányok születtek. Ez azonban nem tekinthető egy a legszegényebbekre is kiterjedő egyenlőségeszménynek; a társadalom többsége a munkaerőpiacon megkapaszkodni tudók közötti egyenlőséget preferálja, aki ebből alul, vagy akár felül kilóg, azzal nem szimpatizálnak.
- A kormányzati szociálpolitika továbbra is represszívnek mondható. A közmunkát és a szociálpolitikai juttatásokat, segélyeket illetően az elosztásnak politikai és rendszerfenntartó funkciója is van. Egy jelentős, kiszolgáltatott társadalmi réteg függőségben tartásával lehetősége van a hatalmon lévőknek a politikai nyomásgyakorlásra. A közmunkát – és a segélyek jó részét – ugyan a központi költségvetés finanszírozza, a lebonyolításukban, kiosztásukban az önkormányzatoknak jelentős mozgástere van. Ennek révén a kormányzatnak kiszolgáltatott polgármesterek és önkormányzati testületek minden korábbinál fontosabb politikai szereplőnek számítanak. Ezt mutatta meg élesen a 2018-as országgyűlési választás eredménye is. A kormánypárt épp a legszegényebb területeken és településeken érte el a legjobb eredményt.
- Ennek magyarázatát ugyanakkor nem lehet leszűkíteni csak a kiszolgáltatottságra és a függésre. A legnehezebb helyzetben lévők rövidtávú elvárásainak megfelelően az egyébként csökkenő jelentőségű közfoglalkoztatás bizonyos körben valóban népszerű tudott lenni, épp úgy, mint a jelentős minimálbér-emelés, valamint az, hogy a kampány időszakában megszorodtak a kisebb-nagyobb, egyszeri, illetve rendszeres szociális juttatások. Az is fontos tényező volt, hogy a kormányzati szociálpolitikával szemben sok helyen nem volt érzékelhető politikai alternatíva. A baloldal hiteltelensége és szervezeti szétesése következtében a politikai versengés a legelmaradottabb vidékeken jó esetben kétszereplőssé vált: a Fidesszel szemben legfeljebb a Jobbik jelentett alternatívát. Ez pedig a legszegényebbek, és különösen a romák számára aligha jelentett tényleges választási lehetőséget. Végül, míg a legszegényebbek már említett rövidtávú elvárásait figyelembe véve a kormánypárt érdekalapú politikát is alkalmazott, addig a hosszabb távú biztonság iránti vágyat már identitáspolitikai eszközökkel (pl. bevándorlókkal szembeni védelem) szolgálta ki. Ezzel szemben az identitáspolitika teljes mértékben hiányzott az ellenzéki oldalon.

Helyzetkép a magyarországi szegénységről

Magyarországon a szegénységi mutatók, az Európai Unió többi tagállamához hasonlóan, a 2013-2014-es mélyponthoz képest összességében javulnak. A szegénység mértékéről folytatott vitát azonban évek óta lezárhatatlanná teszi, hogy a szegénységet többféle számítással mérik. Ráadásul ezen számítások bizonytalan statisztikai hátterére több kutató is rámutat. Kovách Imre közlése szerint az MTA említett kutatásában a dezintegráltnak nevezett szegény társadalmi réteg 38 százalék, ami jóval több, mint a szegénység különböző módokon becsült mérete.⁸ Ferge Zsuzsa 2018 szeptemberében úgy nyilatkozott: noha hiányosak és pontatlanok az adatok, az a kép rajzolódik ki, hogy Magyarországon közel 4 millió ember él szegénységben, ezen belül 1,3 millió mélyszegénységben.⁹ A Társadalmi Riport 2016 szerkesztői, Tóth István György és Kolosi Tamás pedig a társadalmi egyenlőtlenségeket elemezve azt írták¹⁰: alapprobléma, hogy „a magyar társadalom »en bloc« tartozik Európa szegényebbik feléhez”. Európai összehasonlításban fogyasztást, életszínvonalat, iskolázottsági szintet, életstílust, nyitottságot, elfogadási képességet, nyelvtudást tekintve a magyar társadalomnak csak a kisebb része, talán harmada van „kinn a vízből”, és képes partnere lenni európai társainak.

Anyagi depriváció

Az Eurostat adatai szerint 2017-ben a hazai lakosság 14,5 százaléka élt súlyos anyagi deprivációban¹¹. Azaz a 2013-as, csúcsot jelentő 27,8 százalékról négy év alatt jelentős mértékben csökkent a mérőszám, javult a helyzet. Visszatekintve az uniós csatlakozásunkig, nem volt még ennyire kedvező ez az adat. Ugyanakkor az európai uniós átlaghoz képest még mindig lényegesen magasabb a magyar ráta. Sőt, a tagállamok rangsorában Bulgária, Görögország és Románia után a negyedik legmagasabb érték. Azaz a látványos hazai javulás az európai pozíción nem jelenik meg látványosan. A súlyos anyagi deprivációban élők aránya a fiatalok körében a legmagasabb. A 18 évnél fiatalabbak közül majdnem minden ötödik (19,2%) sorolható ebbe a kategóriába. Ennél is kiugróbb a roma-nem roma összevetés, amelyet a KSH közöl. A romáknak ugyanis 55,5 százaléka él súlyos anyagi deprivációban.

Súlyos anyagi deprivációban élők aránya (Eurostat adat)			
	2010	2014	2017
Magyarország	21,6%	24,0%	14,5%
EU-átlag	8,4%	8,9%	6,7%

Szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitétek aránya

A rendelkezésre álló legfrissebb adatok alapján Magyarországon a lakosság negyede (25,6 százalék) kitétt a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának. Azaz ők azok, akik vagy a relatív jövedelmi szegénység vagy a súlyos anyagi depriváció vagy a nagyon

⁸ https://index.hu/tudomany/2018/03/26/az_orban-rendszer_mukodese_kovach_imre_interju/

⁹ https://nepszava.hu/3008456_ferge-zsuzsa-meg-a-hatalmon-levok-is-szoronganak

¹⁰ <http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/eloszo.pdf>

¹¹ A fogalmak definícióit, valamint az adatok elérhetőségét lásd a Függelékben.

alacsony munkaintenzitás közül egyben vagy többen érintettek. Ez a mérőszám a fő indikátora a szegénység elleni európai küzdelem elsődleges célkitűzésének, amely szerint az EU egészében 2020-ra legalább 20 millió fővel csökkenjen azok száma, akik szegénységben vagy társadalmi kirekesztődésben élnek, illetve akik esetében a szegénység vagy a kirekesztődés reális veszélyt jelent. Hazánkban 2012-ben tetőzött ez az érték: akkor 34,8 százalék volt az indikátor.¹² Azóta fokozatosan javul a helyzet, négy év alatt bő 900 ezer fő került ki a veszélyeztetett csoportból. Európai összehasonlítás csak a 2015-ös adatokon tehető, mivel nem áll rendelkezésre minden tagállamra vonatkozóan adat 2016-ból. Az akkori 26,3 százalékos értékkel a magyar adat a tizedik legnagyobb volt. Azaz a fentebb bemutatott anyagi deprivációhoz képest kevésbé volt gyenge a relatív pozíciónk. Ebben a rangsorban viszont a legkedvezőbb eredményt Csehország mutatja, 13,3 százalékkal, de a Szlovákiára vonatkozó 18,1 százalékos adat is hatodik legkedvezőbb.

A relatív jövedelmi szegénységi arány 2012-2013-ban tetőzött. Akkor a társadalom 15 százaléka élt a szegénységi küszöb alatt. 2016-ra ez az arány 13,4 százalékra mérséklődött, 1,293 millió ember tartozott ebbe a csoportba.¹³ A szegénységi arány a legfiatalabbakat érinti a leginkább, míg az időseket a legkevésbé. A két korcsoport közötti rés ugyanakkor szűkülni látszik. Ennek hátterében két ellentétes folyamat húzódik meg. A 18 évnél fiatalabbak körében 2013-2016 között 25-ről 14,8 százalékra csökkent a szegénységi arány. Ezzel párhuzamosan a 65 évesek vagy idősebbek esetében, ugyanebben az időszakban, 4,5-ről 9,1 százalékra emelkedett. Tehát miközben a gyermekszegénység tekintetében kedvező irányú elmozdulás van folyamatban, addig az idősek esetében épp ellenkezőleg: a nyugdíjak nem tudják követni a jövedelmek emelkedése miatt megugró szegénységi küszöböt. A statisztika azokat sorolja a tartósan szegények közé, akik a medián ekvivalensjövedelem 60 százalékánál kevesebb jövedelemmel rendelkező háztartásokban éltek a vizsgált évben és legalább két további évben a megelőző három év közül. Az idetartozók aránya 2011-2015 között a 7-9 százalékos sávban mozgott, látványos javulás nem történt.¹⁴ Azaz sokan bennragadnak a szegénységben: még ha abszolút értelemben emelkedik is valamelyest a háztartásuk jövedelme, ahhoz kevés, hogy a relatív pozíciójukból kitörjenek.

Összességében tehát nagyon hasonló tendenciák mutatkoznak az Európai Unió országaiban, szinte az összes szegénységi dimenzió tekintetében. A 2008-as gazdasági válság érezhetően nagy hatással volt az emberek életszínvonalára és jövedelmi helyzetére. Szinte minden országban nőttek a szegénységi mutatók 2008-at követően. A legmagasabb szegénységi mutatók 2012-2013 körül voltak kimutathatók, ezek az évek tekinthetők a mélypontnak. 2014-től kezdve lassú, de folyamatos javulás látható, azóta csökken a szegénység a legtöbb európai országban. Magyarországon is tökéletesen megfigyelhető ez a tendencia. Szegénység tekintetében a legrosszabb helyzetben az elzárt, kistelepülésen élő, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, képzetlen, munkanélküli, fogyatékkal élő, roma emberek vannak.

¹² A KSH és az Eurostat adatsora között egy év csúszás van, ugyanis a KSH a felmérést megelőző referenciaévhöz kapcsolja az értéket. A szövegben a KSH által is használt referenciaévet tüntetjük fel.

¹³ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zaa007.html

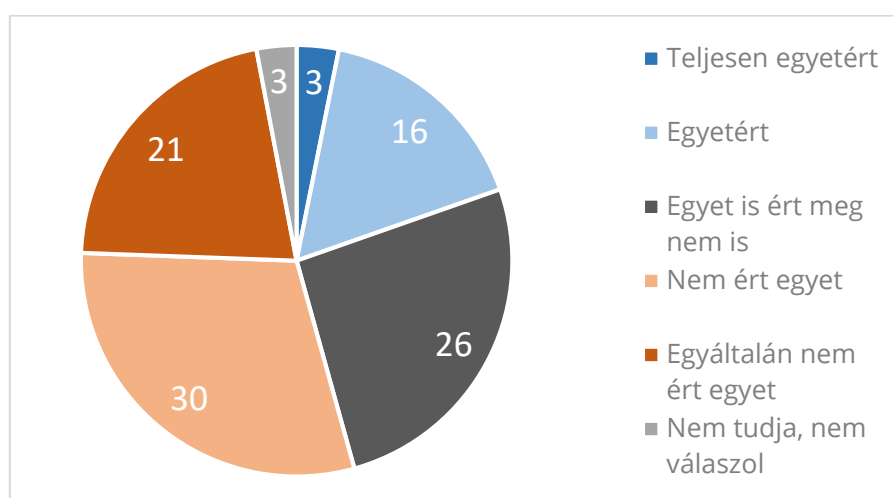
¹⁴ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/fenntartfejl/fenntartfejl16.pdf>

Társadalmi vélemények változása a szociálpolitikai kérdésekben

Egyenlőség

A jövedelmek közötti különbségek elfogadhatóságáról kérdezték az ESS kutatói a felmérés résztvevőit. A kérdés pontosan így szólt: „Az emberek jövedelme közötti nagy különbségek elfogadhatók, mert így lehet jutalmazni a kiemelkedő tehetséget és erőfeszítést.” Annak ellenére, hogy a kérdésfeltevésben a jövedelmek közötti eltérések legitimálásaként egy pozitív ügy szerepelt, a hazai megkérdezettek fele nem értett egyet a kijelentéssel, az egyetértők aránya pedig mindössze 20% volt. A fennmaradó, csekélynek nem mondható 26 százalék semleges álláspontot képviselt: egyet is értett meg nem is. A felmérésben részt vett 23 ország közül a magyarok értettek egyet a legkevésbé, azaz számukra a legkevésbé elfogadhatók a jövedelemkülönbségek. Érdekes, hogy a rangsor ellentétes végén két visegrádi tagállam szerepel. A csehek és a lengyelek számára a tehetség és az erőfeszítések jutalmazása érdekében elfogadhatók a jövedelmek közötti eltérések. Tehát ebben a tekintetben, a társadalmi vélekedések szintjén markáns véleménykülönbség mérhető a visegrádi országok között. A kérdés megítélése a fő pártválasztói csoportokban nem tér el érdemben. Ugyanakkor az eltérő anyagi helyzetben lévők másképp ítélik meg a jövedelemkülönbségeket. Azok utasítják el a leginkább, akik saját bevallásuk szerint nagyon nehezen élnek meg a jelenlegi jövedelmükből. Azaz ebben a kérdésben inkább az igények vezérlik a válaszadást és nem a politikai meggyőződés. A nyolc évvel korábbi felmérésben is lényegében ugyanezek az arányok születtek. Mivel a bérek közötti eltérésekre továbbra is érzékenyek a magyarok, a téma kiemelten fontos szerepet tölt be mind a Fidesz, mind az ellenzéki pártok kommunikációjában.

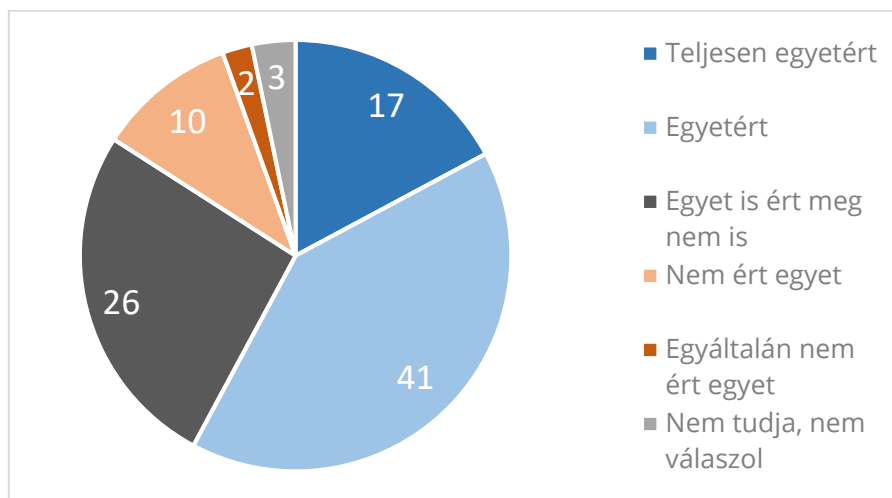
A jövedelmek közötti különbségről alkotott vélemények (a következő kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása: *Mennyire ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy az emberek jövedelme közötti nagy különbségek elfogadhatók, mert így lehet jutalmazni a kiemelkedő tehetséget és erőfeszítést?*, ESS8)

A jövedelmek közötti eltérések mellett a kutatás során az életszínvonal-különbségek elfogadottságát is mérték. Ebben az esetben a megfogalmazott állítás a különbségek csekély mértékét az igazságos társadalom egyik feltételeként határozta meg. A hazai válaszadók

abszolút többsége, 58 százaléka egyetértett a kijelentéssel. Az ellentétes véleménnyel rendelkezők aránya viszonylag alacsony, 13%, míg a semleges álláspontot megfogalmazók aránya ezúttal is pontosan 26%. A nyolc évvel korábbi adatfelvétel ebben a kérdésben jelentős változást mutat. 2008-ban még lényegesen többen gondolták úgy, hogy az életszínvonalak közötti különbségeknek mérsékelteknek kellene lennie. Akkor ugyanis tízből hét megkérdéztetett egyet valamilyen szinten a kijelentéssel.

Az életszínvonalak közötti különbségről alkotott vélemények (a következő kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása: *Mennyire ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy egy igazságos társadalomban csekély az emberek életszínvonala közti különbség?*, ESS8)

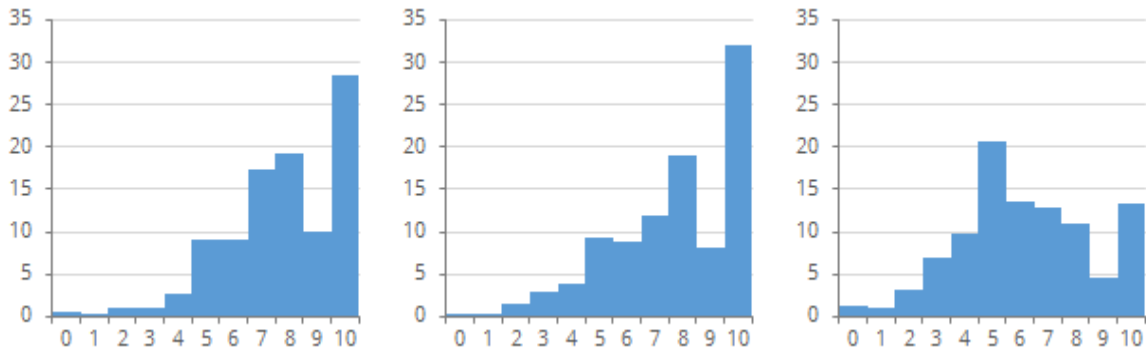

Állami szerepek

A kutatás során arról is kérdezték a résztvevőket, hogy szerintük mekkora szerepet kellene vállalnia az államnak egyes feladatok ellátásában. Ezek a következők voltak: (1) megfelelő életszínvonalat biztosítani az időseknek; (2) megfelelő életszínvonalat biztosítani a munkanélkülieknek; (3) megfelelő gyermekfelügyeletet biztosítani a dolgozó szülők számára. A válaszadók a 0-11 skálán reagálhattak, ahol a 0 jelentette azt, hogy az adott feladat egyáltalán ne legyen az állam felelőssége, míg a 10-es azt, hogy teljes mértékben az állam felelőssége legyen. A válaszok alapján mindhárom területen a többség elvárja az állami szerepvállalást. A legnagyobb egyetértés az idősek életszínvonalának biztosítása tekintetében alakult ki. Ettől alig marad el a gyermekfelügyelet biztosításának a megítélése. Lényegesen lemaradva került harmadik helyre a munkanélküliek ügye.

Az alábbi ábra a három kérdésre adott válaszok százalékos eloszlását mutatja. Jól látszik, hogy az idősek és a gyermekfelügyelet kapcsán kiemelkedő a 10-es válaszok aránya, a megkérdézettek mintegy 30 százaléka szerint ez a két terület teljes mértékben az állam feladata kell, hogy legyen. Ezen felül a nagyon nagy többség (84%, illetve 80%) a középső válaszopciót jelentő 5-ös értéknél nagyobbat jelölt be. Ezzel szemben a munkanélküliek életszínvonalának biztosítását már kevésbé tartják állami feladatnak. Kevésbé kiugró a 10-es válaszok aránya (13%), és azok is csak minimális többségben vannak akik *inkább* az állam felelősségének tartják az ügyet (55%).

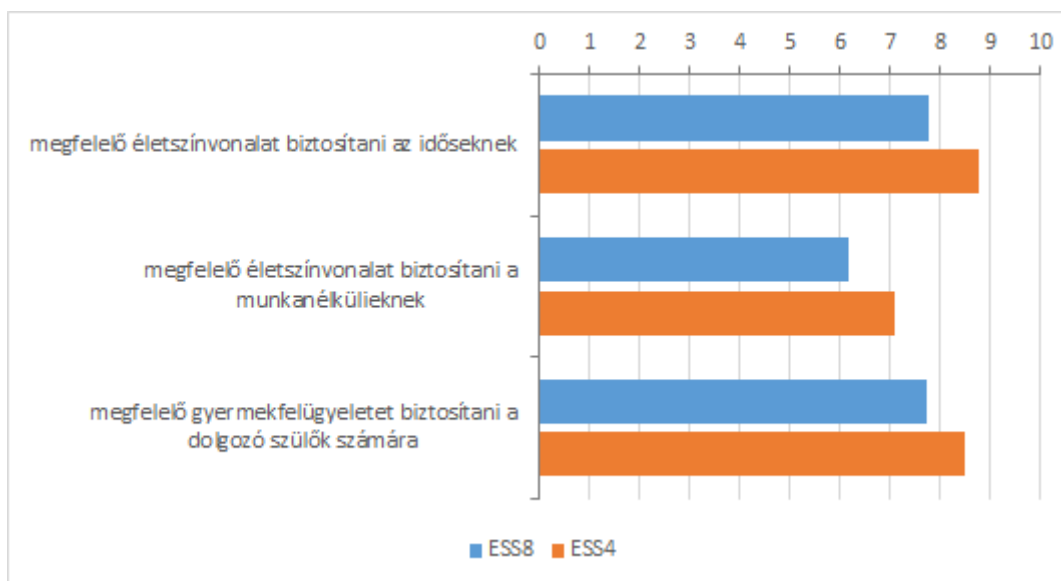
Az állam felelősségének megítélése különböző feladatokat illetően (a következő kérdésekre adott válaszok százalékos megoszlása: Az adott kérdésben az államnak mekkora felelősséget kellene vállalnia abban, hogy (1) megfelelő életszínvonalat biztosítani az időseknek; (2) megfelelő életszínvonalat biztosítani a munkanélkülieknek; (3) megfelelő gyermekfelügyeletet biztosítani a dolgozó szülők számára? A 0 azt jelenti, hogy az adott feladat egyáltalán ne legyen az állam felelőssége, a 10-es pedig azt, hogy teljes mértékben az állam felelőssége legyen, ESS8)

Idősek ellátása	Gyermekfelügyelet biztosítása	Munkanélküliek ellátása
-----------------	-------------------------------	-------------------------

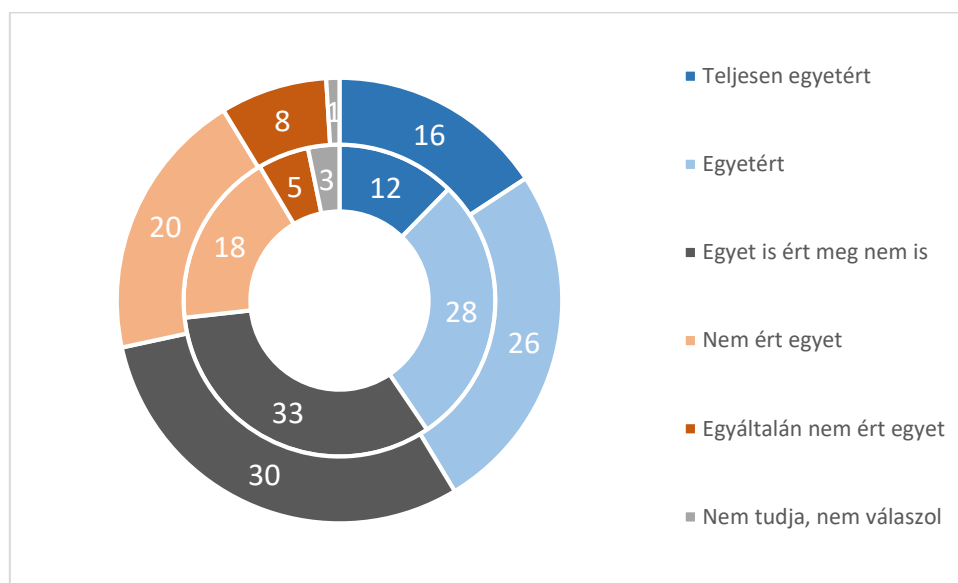
Visszatekintve a 2009-es első adatfelvételre, az akkori eredményekhez képest mindhárom feladat tekintetében jelentősen csökkent az állami szerepvállalást elvárók aránya. A kedvezményezett csoportok rangsora ugyanakkor nem változott. Akkor is a legkevésbé a munkanélküliekre vonatkozóan tartották hangsúlyosnak az állami szerepvállalást, míg a másik két terület megítélése hasonlóan alakult.

Állami szerepvállalás kívánt mértéke egyes területeken (válaszok átlaga a 0-10 skálán, ahol a 0 jelentette azt, hogy az adott feladat egyáltalán ne legyen az állam felelőssége, míg a 10-es azt, hogy teljes mértékben az állam felelőssége legyen)

A munkanélküliekkel kapcsolatos kritikus vélemények jelenlétét egy másik kérdés is megerősíti. A megkérdezettek 40 százaléka ugyanis egyetért azzal a kijelentéssel, hogy a legtöbb munkanélküli nem igazán próbál munkát találni. Ennél a kérdésnél is magas volt azoknak az aránya, akik a semlegesnek mondható, „egyed is ért meg nem is” válaszopciót jelölték meg. Így a negatív megállapítással csupán 24% nem értett egyet. Ezt a kérdést 2009 tavaszán is feltették. Az akkori eredmények lényegében megegyeznek a mostaniakkal. Azaz a munkanélküliek elhelyezkedési hajlandóságáról nem változott a társadalom álláspontja, továbbra is jelentős a kritikus vélemények részaránya.

Munkanélküliekkel szembeni kritikus vélemények (a következő kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása: *Mennyire ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy a legtöbb munkanélküli nem igazán próbál munkát találni?* A belső gyűrű az ESS8, a külső az ESS4 adatfelvétel eredményét mutatja.)

Szociális juttatások kedvező és kedvezőtlen hatásairól

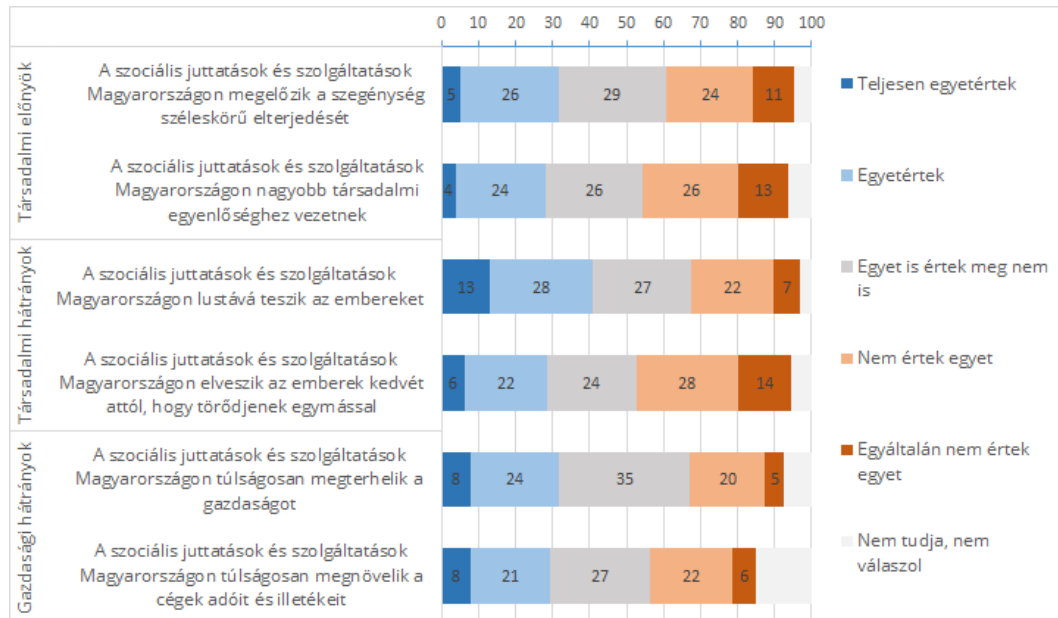
A felmérés során a szociális juttatások és szolgáltatások kedvező és kedvezőtlen hatásairól is kérdezték a felmérés résztvevőket. A társadalmi előnyök között a szegénység széleskörű elterjedésének megelőzése, valamint a nagyobb társadalmi egyenlőség elérése szerepelt. A megkérdezetteknek szűk harmada értett egyet ezekkel a hatásokkal, a bő harmada inkább nem értett egyet. Meglehetősen magas volt továbbá a neutrális választ adók aránya.

A káros társadalmi hatások vonatkozásában is megfigyelhető ez a hármass megosztottság. A lenti ábrán bemutatott eloszlások jól mutatják, hogy a relatív többség (41%) szerint lustává teszik az embereket a szociális juttatások. Ezzel ellentétes véleményen a megkérdezettek 29%-a volt. Épp fordított a kép a másik felsorolt kedvezőtlen hatásról, miszerint a juttatások elveszik az emberek kedvét attól, hogy törődjenek egymással.

A kedvezőtlen gazdasági hatások esetében is megjelenik a hármass tagozódás. Közel azonos arányban vannak az egyetértők, az egyet nem értők és a semleges álláspontot képviselők a

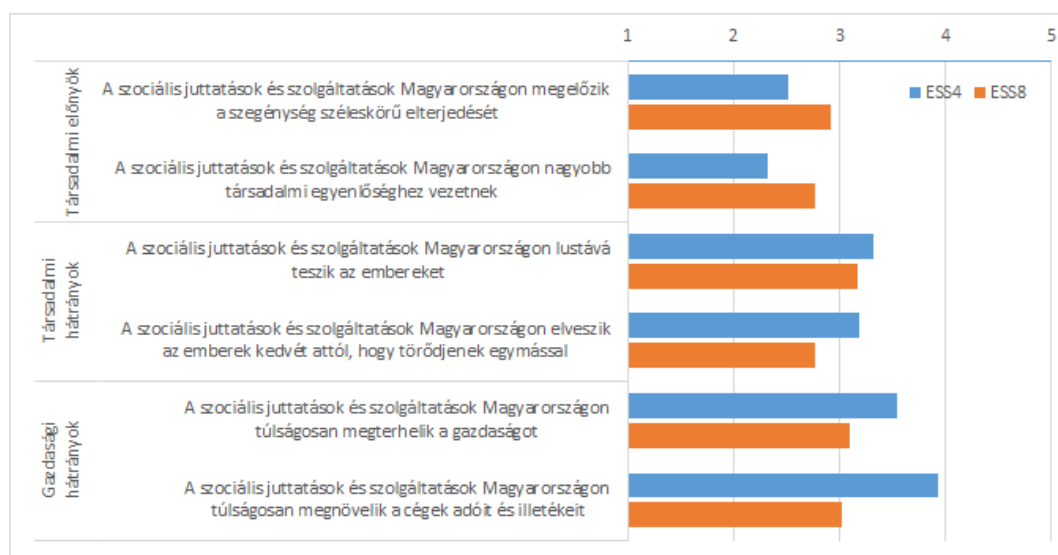
tekintetben, hogy a szociális juttatások túlságosan megterhelik a gazdaságot, valamint megnövelik a cégek adóit, illetve az adóterheket.

Vélemények a szociális juttatásokról (a felsorolt kérdésekre adott válaszok százalékos megoszlása, ESS8)

A 2009 tavaszán végzett felmérés eredményei még egészen más képet mutatnak. Akkor sokkal kritikusabban látták a megkérdezettek a szociális juttatások hatásait. Elmondható tehát, hogy nyolc év elteltével hatékonyabbnak ítélik meg az emberek a szociális juttatásokat, kevésbé gondolják erősnek azok hátrányos következményeit.

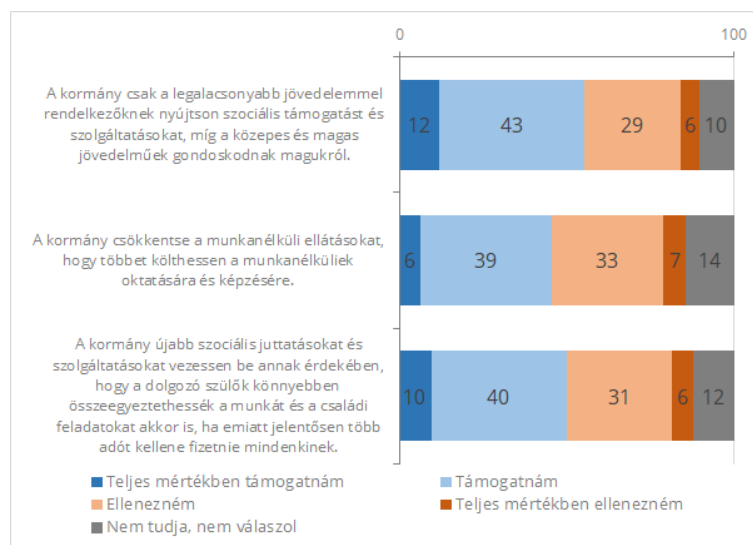
A szociális juttatásokról alkotott vélemények 2009-ben és 2017-ben (átlagok az 1-5 skálán, ahol az 1-es jelenti azt, hogy egyáltalán nem ért egyet az adott állítással, az 5-ös pedig azt, hogy teljesen egyetért)

A szociális juttatások, segélyek változtatásának lehetséges irányainak megítélése

A gazdasági és társadalmi környezet változása lehetővé, szükségessé teheti a szociális segélyek és szolgáltatások rendszerének finomhangolását. A felmérésben a kutatók felvázoltak három lehetséges módosítást, amelyre az elkövetkezendő tíz évben sor kerülhet, és arról kérdezték a résztvevőket, hogy elleneznék vagy éppen támogatnák-e ezeket. Ahogy a lenti ábrán jól látszik, egyik felvázolt irány esetében sem mondható egyértelműen támogatónak vagy ellenzőnek a lakosság. A támogatók kismértékű többsége mellett inkább a megosztottság tükröződik az adatokból. Emellett pedig leginkább óatosnak mondhatók a megkérdezettek. Ugyanis a határozott véleménnyel rendelkezők aránya mindkét oldalon alacsony.

A szociális segélyek rendszerének lehetséges átalakításáról alkotott vélemények (a felsorolt kérdésekre adott válaszok százalékos megoszlása, ESS8)

A jövedelemhez kötött támogatás esetében tapasztalható a legmeggyőzőbb támogatás. A megkérdezettek 55 százaléka támogatná, ha csak a legalacsonyabb jövedelműek részesülnének szociális támogatásban, míg a magasabb jövedelműeknek magukról kellene gondoskodniuk. Ezzel ellentétes véleményen volt a megkérdezettek bő harmada.

Kisebb különbséggel, de a gyermekes családoknak szánt újabb juttatások bevezetését is támogatná a relatív többség. A megkérdezettek fele még akkor is szorgalmazná a szociális szolgáltatások bővítését (annak érdekében, hogy a dolgozó szülők könnyebben összeegyeztethessék a munkát és a családi feladatokat), ha mindez az adók emelésével járna. Az ellenzők aránya ebben az esetben már magasabb: 38 százalék.

A munkanélküliség kezelésére rendelkezésre álló összegek hangsúlybeli átrendezésénél már csak minimális a támogatók többsége. 46 százalék véli úgy, hogy az ellátások helyett inkább a munkanélküliek oktatására és képzésére kellene a forrásokat felhasználni, ezzel szemben 40 százalék megtartaná az ellátásokra szánt keretet.

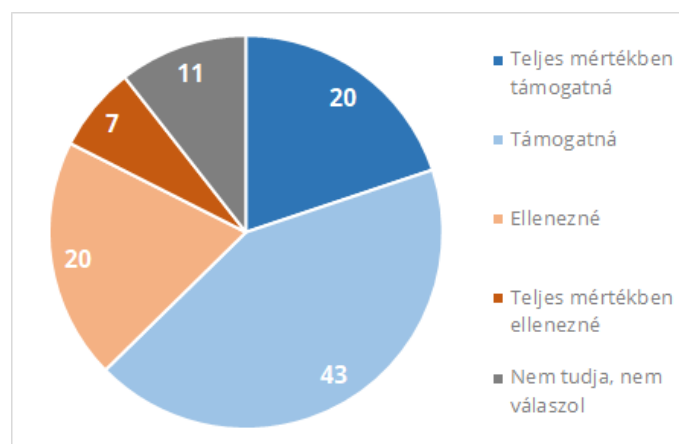
Nem meglepő módon, minél rosszabb volt a megkérdezett háztartásának jövedelmi helyzete, annál inkább egyetértett a jövedelemhez kötött támogatással, valamint a gyermekes családok

pluszjuttatásával. Azoknak, akik az önbevallás alapján kényelmesen megélik a jelenlegi jövedelmükből, 6 százaléka támogatná teljes mértékben a közepes vagy a magasabb jövedelműek kizárását a szociális támogatásokból. Ez az érték 24 százalékra ugrik fel azoknál, akik nagyon nehezen élnek meg a jelenlegi jövedelmükből. Ugyanakkor éppen fordított az összefüggés a munkanélküliség kezelésére szánt források átrendezésével kapcsolatban. A legrosszabb jövedelmi helyzetben élők támogatják a legkevésbé, hogy az ellátások pénzügyi része csökkenjen, mutatva, hogy ennek a sérülékeny csoportnak leginkább a rövid távon segítséget adó, anyagi forrásokra van szüksége.

Alapjövedelem

A Párbeszéd párt által kezdeményezett¹⁵ alapjövedelem fogalma viszonylag ismertnek nevezhető a közélettel valamennyire is foglalkozó emberek körében. A témáról az ESS felmérésében is megkérdezték a résztvevőket. Annak érdekében, hogy a válaszadók értsék, miről van szó, a kérdezőbiztosok részletes leírást adtak az alapjövedelem legfontosabb jellemzőiről.¹⁶ Így pontosabban tudható, miről mondtak véleményt a kutatás résztvevői. Ahogy az alábbi ábrán is látszik, a támogatók egyértelmű többségben (63%) vannak, az elutasítók 27 százalékot tesznek ki. 2016 áprilisában a Republikon már végzett közvélemény-kutatást az alapjövedelemről.¹⁷ Akkor még erőteljesebb, 75%-os volt a támogatás.

Vélemények az alapjövedelemről (a következő kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása: *Néhány országban szó van arról, hogy bevezetnék egy olyan rendszert, amelyik mindenki számára biztosítana egy bizonyos alapjövedelmet. Mindent összevetve Ön ellenezné vagy támogatná egy ilyen rendszer bevezetését Magyarországon?, ESS8)*

¹⁵ <http://alapjovedelmet.hu/>

¹⁶ A tájékoztatás így szólt: Az alapjövedelem rendszerére a következő jellemzők mindegyike érvényes: A kormány havi jövedelmet biztosítana mindenki számára, amely fedezi az alapvető megélhetési költségeit. Ez a jövedelem kiváltana sok más szociális juttatást. A rendszer célja, hogy mindenki számára garantáljon egy alapvető életszínvonalat. Mindenki ugyanakkora összeget kap, akár dolgozik, akár nem. Az emberek megtartanák a munkával keresett vagy más forrásból származó bevételeiket is. A rendszert az adóbevételekből finanszíroznák.

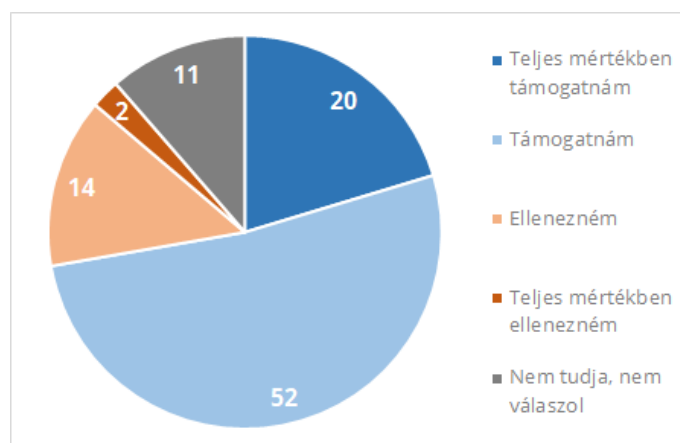
¹⁷ <http://republikon.hu/elemezések-kutatasok/160520-alapjoevedelem.aspx>. A kérdés így hangzott: Egyetért-e azzal, hogy a magyar állam minden polgára számára biztosítson egy, a létbiztonságot garantáló és a kis-közepes fizetéseket is emelő alapjövedelmet?

Bár a jobb jövedelmi helyzettel csökken a feltétel nélküli alapjövedelem támogatása, még azok körében is 50 százalékos ez az arány, akik saját bevallásuk szerint jól kijönnek a jövedelmükből. A három nagy pártpreferencia-csoport¹⁸ közül a Jobbik 2014-es szavazói körében a legmagasabb az alapjövedelem támogatóinak aránya (75%), míg a Fideszre, valamint a baloldali összefogás listájára voksolók körében kissé alacsonyabb, de hasonló arányok jelennek meg (69%, illetve 67%). Azaz elmondható, hogy a pártszimpátiától függetlenül nagyon erős az alapjövedelem támogatottsága.

Egységes uniós szociális segélyrendszer

A valamennyi szegény ember számára elérhető, az egész Európai Unióra kiterjedő szociális segélyrendszerrel is kérdezték a résztvevőket. Az alapjövedelemhez hasonlóan, ebben az esetben is tájékoztatást kaptak a válaszadók döntésük előtt a javaslat legfontosabb ismérveiről.¹⁹ A magyarok nagy többsége (72%-a) – összhangban az Európai Unió magas hazai népszerűségével – támogatta a javaslatot. Az ellenzők aránya csupán 16% volt. Tekintve, hogy a részletezésnél felsorolt mindhárom pont alapvetően kedvező a magyarok és Magyarország számára, nem tekinthető meglepőnek a kapott magas arány. Az ESS-ben 18 tagállam vett részt. A portugál, litván és spanyol eredmények után a magyarok álláspontja volt a negyedik leginkább támogató. A rangsor elején kelet-, illetve dél-európai országok szerepelnek. A szegénységgel kevésbé érintett tagállamokban alacsonyabb ugyan az egységes segélyrendszer támogatottsága, érdemben sehol nem billen át a mérleg az ellenzők oldalára (Ausztriában és Hollandiában jellemzően fej-fej melletti arányok tapasztalhatók).

Vélemények egy EU-szintű szociális segélyrendszerrel (a következő kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása: *Felmerült az a javaslat, hogy legyen egy egész Európai Unióra kiterjedő szociális segélyrendszer valamennyi szegény ember számára. Mindent összevetve, Ön ellenezné vagy támogatná egy ilyen, az egész Európai Unióra kiterjedő szociális segélyrendszer bevezetését?, ESS8)*

¹⁸ A pártpreferencia-csoportokhoz azt az ESS8-ban szereplő változót használtuk, amely a 2014-es listás szavazásra kérdezett rá.

¹⁹ A tájékoztatás így szólt: Az egész Európai Unióra kiterjedő szociális ellátások rendszerre a következő jellemzők mindegyike érvényes: (1) célja, hogy az Európai Unió területén élő valamennyi szegény embernek garantáljon egy minimális életszínvonalat; (2) az emberek által kapott szociális juttatás nagysága az adott országra jellemző megélhetési költségektől függne; (3) a rendszer megkövetelné, hogy a gazdagabb európai uniós országok többet fizessenek ebbe a közös kasszába, mint a szegényebbek.

Az alapjövedelem és az EU-szintű segélyrendszer hazai megítélése összefügg. Akik támogatják az egyiket, azok jellemzően a másik kezdeményezésről is hasonlóan gondolkodnak.²⁰ Ez azonban nem minden országban van így. A magyar mintában kapott együttjárásnál csak a litván erősebb, ettől kevéssel marad el a cseh és az osztrák eredmény. Ugyanakkor Spanyolországban és Portugáliában nagyon gyenge a kapcsolat a két kérdésre adott válaszok között.

Európai kitekintés

Jelen tanulmány készítésének idején publikálta az ESS Topline Series sorozatának legújabb kiadványát, amely szintén a jóléti attitűdöket járja körül.²¹ Az összeurópai szinten tapasztalható folyamatokról a jelentés az alábbi megállapításokat teszi.

A vizsgált 23 európai országban nagy a jóléti újraelosztás támogatottsága. Széles körben népszerű az a vélemény, hogy a nemzeti kormányok felelősséggel tartoznak a sérülékeny csoportok jólétéért. A jóléti állam legitimitását még a kialakult válsághelyzetek sem tudták erodálni. A mostani eredményeket összevetve a 2008/2009-ben mért negyedik hullám adataival, inkább stabilitás tapasztalható, mint drasztikus változás.

Mindazonáltal, az eredmények azt mutatják, hogy az európaiak a szolidaritás tekintetében különbséget tesznek az egyes társadalmi csoportok között. Miközben az idősekről való állami gondoskodás támogatottsága lényegében egyöntetű, a munkanélküliek és a bevándorlók részvétele az újraelosztásban már a társadalom egy nem elhanyagolható részének ellenállásába ütközik. A tanulmány szerzői úgy vélik, ezeknek a különbségeknek a magyarázata feltehetően az úgynevezett megérdemeltségi kritérium²². Azaz az idősekre általában úgy tekintünk, mint egy viszonylag deprivált csoportra, akik ezt megelőzően már szolgálatot tettek a társadalomnak. Nekik tehát szükségük van az ellátásra, de meg is érdemlik azt. Velük ellentétben a munkanélküliekre gyakran úgy tekintünk, mint akik felelősek a saját helyzetükért, a többségi csoporthoz tartozók támogatása pedig megakadályozza a szolidaritást a bevándorlókkal. Ez az a jóléti sovíniszta attitűd, amelyet Magyarországon még fokozottabban tapasztalhatunk.

A hagyományos újraelosztási rendszereken (az idősek, a munkanélküliek, a betegek iránt) túl új szolidaritási viszonyok is napirendre kerültek. Az ESS eredményei alapján elmondható, hogy az európai válaszadók rendkívül megosztottak az olyan új politikai javaslatok tekintetében, mint például az európai szintű szociális ellátási rendszer vagy az egységes alapjövedelem. Az egyes társadalmak között jelentős különbségek tapasztalhatók az új javaslatok megítélésében. A fejlettebb észak- és nyugat-európai jóléti államokban megfigyelhető egyfajta tartózkodás a jelenlegi rendszer megváltoztatásával szemben. Ugyanakkor Kelet- és Dél-Európában

²⁰ A Pearson korrelációs együttható értéke +0,591.

²¹ Meuleman et al (2018): The Past, Present and Future of European Welfare Attitudes: Topline Results from Round 8 of the European Social Survey. Elérhető online: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS8_toplines_issue_8_welfare.pdf

²² van Oorschot et al (2017): The Social Legitimacy of Targeted Welfare: Attitudes to Welfare Deservingness. Edward Elgar Publishing.

szélesebb körű az elégedetlenség a jelenlegi szociális ellátásokkal kapcsolatban, az új típusú javaslatokban pedig inkább lehetőséget látnak, melyekkel javulhatnak az életkörülmények.

Paternalisták-e a magyarok?

A fenti adatok kontextusba helyezéséhez segítségül hívjuk egy 2011-es, az ESS negyedik hulláma és az Eurobarometer adatain alapuló tanulmányunkat.²³ Ahogy a legfrissebb ESS-adatok, úgy az akkori aggregált mérőszámokon nyugvó eredményeink sem igazolták vissza azt az egyes politikai szereplők körében általános vélekedést, amely szerint a magyar választók minden körülmények között az állami szerepvállalás növelését szorgalmazzák. A kép ennél jóval összetettebb. A magyar társadalom csak látszólag támogatja az egyenlősítő törekvéseket. Elvonná ugyanis a gazdagoktól a magasabb jövedelmüket, egyidejűleg a szegényektől az állami juttatásokat. Az általános gondoskodás igénye helyett sokszor inkább a társadalmi irigység mintázatai tükröződnek vissza. Az, hogy a magyarok az államra bíznák a gondoskodás feladatát, inkább fakad a felelősség áthárításából, mint szolidaritásból, vagy az állam intézményeibe vetett bizalomból. Sőt, a sajátos magyarországi paternalizmus leginkább éppen a bizalmatlanság terméke: a magyar társadalom tagjai azért igényelnék az állam atyáskodó szerepvállalását, mert nem bíznak másokban, miközben pedig – ahogy azt például a Policy Solution kutatásából²⁴ tudjuk – az állam teljesítőképességébe vetett hit is gyenge.

A magyar választó legendás „államfetisizmusa” tehát részben csak mítosz. A társadalom bizonyos szempontból nézve egaliternek és etatistának tűnik – más perspektívából viszont kevésbé szolidáris, sok esetben jóléti sovinizta, vagy ahogy a már többször idézett Kovách Imre is fogalmazott²⁵: még a társadalom alsó rétegeiben is meglepően „individualista”. Ezek az ellentmondásos vélekedések egyes pontokon összeegyeztethetők, a paradoxonok feloldására akkori tanulmányunkban magunk is kísérletet tettünk. Az adatok az állam szerepével kapcsolatos ismerethiány magas szintjét is mutatják, ami szükségszerűen vezet ellentmondásos válaszokhoz – ezt felismerve pedig nem érdemes a válaszok mögött mindenáron a koherens gondolkodási mintázatokat keresni. A magyar állampolgárok többsége egyszerre akar egyenlőbb jövedelmeket, minden szinten erős és gondoskodó államot, ugyanakkor az adók és a segélyek csökkentését. Ez az önérdék felől közelítve érthető, de politikai szinten nehezen feloldható ellentmondásnak tűnik. A kormányzat számára pedig ez az ellentmondásosság tette lehetővé azt, hogy egyfelől az identitáspolitikát erősítse az érdekalapú politikával szemben, másfelől pedig a represszív szociálpolitikát társadalmilag erősen támogatottnak láttassa – vagy ahogy Ferge Zsuzsa megfogalmazta: „A hatalom úgy tesz, mintha a populista többségi követeléseknek demokratikus módon alárendelné magát, miközben ő maga szítja a megtorlást és rendet követelő »népi« populizmust.”²⁶

²³ Molnár Csaba – Krekó Péter (2011) Államfetisizmus-e a magyarok? in: Sándor Péter – Vass László (szerk) Magyarország Politikai Évkönyve 2010-ről. DKMKA Budapest, pp. 30-31.

²⁴ https://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzes/287/politikai_utmutato_web.pdf

²⁵ https://index.hu/tudomany/2018/03/26/az_orban-rendszer_mukodese_kovach_imre_interju/

²⁶ Ferge Zsuzsa: A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig, In: Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére, Budapest, ELTE - Eötvös Kiadó, 2014. 117-136.

A 2011-es tanulmányunkban szereplő dimenzióknak (paternalizmus; segélypártiág; újraelosztás) nem minden elemét kérdezték le az ESS nyolcadik hullámában. Emiatt sajnós nincs lehetőség a teljeskörű összehasonlításra, de részleges összevetésre igen. A paternalizmus főkomponens hat változójából három szerepelt az ESS8 kérdőívén. Ezek mindegyikének értékei csökkentek az ESS4-hez képest – ahogy ezt fentebb, az állami szerepek fejezetben már bemutattuk. Tehát a magyarok állami szerepvállalás iránti igénye – összhangban a kormány politikájával – 2009 és 2017 között mérséklődött.²⁷

²⁷ Részletekért lásd a Szociális juttatások kedvező és kedvezőtlen hatásairól fejezetet.

Politikai és szakpolitikai változások

Kiadáscsökkentés és represszív szociálpolitika

Bár 2014-hez hasonlóan a 2018-as választás előtt is sor került néhány látványos és kedvező juttatásra és szociálpolitikai intézkedésre, alapvetően 2015 után folytatódott az állami szociális kiadások csökkentése. Ahogy Kiss Ambrus 2018-ban megjelent, közpolitikákkal foglalkozó könyvében kimutatta: az Orbán-kormány egyéb politikai céljai megvalósításához előszeretettel csoportosított át pénzeket a szociális kiadásokból, aminek az lett az eredménye, hogy míg 2009-ben még a GDP 19,7%-a volt a szociális kasszában, addig ez az arány 2014-ben 17,3%, 2018-ban pedig már csak 13,5% volt.²⁸

Szakpolitikai téren jellemző maradt a korábbi tanulmányunkban²⁹ részletesen bemutatott 2015. március 1-jén hatályba lépett szociálpolitikai csomag által kijelölt irány. 2016-ban a kormány átalakította a szociális és gyermekvédelmi törvényeket, felülvizsgálta a lakhatási szabályokat, a fogyatékosok foglalkoztatására és a gyermekvédelemre vonatkozó jogszabályokat is. Ennek során a szakmai kritikákat rendre figyelmen kívül hagyta, így nem meglepő, hogy főként a lakhatás terén mára tovább romlott a helyzet. A Habitat for Humanity legutóbbi éves lakhatási jelentése³⁰ szerint különösen a bérelt magánlakásban élők vannak kitéve aránytalanul magas lakhatási kiadásoknak, közülük 56,6 százalék költi jövedelmének több mint 35 százalékát erre. A súlyosan érintett háztartások száma majdnem 2 százalékkal nőtt 2016 és 2017 között. Mindeközben a hajléktalanságot illetően folytatódott a kriminalizáció. Az Alaptörvény hetedik módosítása lényegében betiltotta a hajléktalanságot a közterület közcélú használatának védelmére hivatkozva³¹. Ugyanakkor az Alaptörvény nem teszi az állam, illetve az önkormányzat kötelezettségévé az emberhez méltó lakhatás, de még a szállás biztosítását sem.

2016 végén több járulékot (pl. nyugdíjjárulék) adóvá minősített át a kormány. A korábban társadalombiztosítási járuléknak nevezett foglalkoztatót terhelő fizetési kötelezettség helyébe a szociális hozzájárulási adó lépett. Nyugdíj-biztosítási szakértők szerint ez azt is jelenti, hogy nem feltétlenül kell nyugdíjra fordítani a befolyt pénzt, vagyis hiába fizet a munkáltató 27 százalékos TB-t alkalmazottai után, az a kormányon múlik, hogy abból mennyit költ egészségügyre, nyugdíjra.³²

2018-tól 2,5%-kal csökkent a szociális hozzájárulási adó mértéke. Az ápolási díj az ezzel kapcsolatos viszonylag erős politikai követelések ellenére csak 5%-kal nőtt. A legszegényebbek számára fontos családi pótlék nem emelkedett. Az egészségügyi szolgáltatási járulék havi összege 7320 forintra változott a 2017-es 7110 forintról. Emelkedett a minimálbér és a garantált bérminimum, így az ezekért az összegekért dolgozóknak járó gyed is nőtt. A minimálbér emelkedésének következtében a gyed maximálisan kifizethető összege 193200

²⁸ Kiss Ambrus: Rossz kormányzás Fidesz-módra. Budapest: Noran Libro, 2018.

²⁹ http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/FES_PC_SzocialisEllatasok_Tanulmany_150424.pdf

³⁰ https://habitat.hu/ext-files/hfhh_lakhatasi_jelentes_2016_web_2.pdf

³¹ <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800628.ATV>

³² <https://24.hu/kozelet/2016/12/06/tallai-van-meg-nyugdijalap-es-ezert-lett-ado-a-jarulek/>

forint lett³³. A középosztálynak kedvező családi adókedvezmény tovább emelkedett a kétgyermekes családok számára, két gyermek esetén 2018-tól gyermekenként, havonta 17500 forintot lehet igénybe venni³⁴.

2018 szeptember elején derült ki³⁵, hogy a szociális törvény újabb szigorítására készül a kormány 2019 januárjától. Ahol közmunkás van a családban, ott a nem dolgozó felnőtt aligha kap majd szociális segílyt. A közfoglalkoztatás Belügyminisztériumban kidolgozott jövő évi terve úgy módosítaná ugyanis a szociális törvényt, hogy a foglalkoztatást helyettesítő támogatás (FHT) odaítélésekor a közmunkásként szerzett bér összegét számolják bele a háztartás egy fogyasztási egységre eső jövedelmébe.

Kísérlet a választási eredmény magyarázatára

Míg a Fidesz országos listája (határon innen) a szavazatok 47 százalékát gyűjtötte be, a községekben élők 58 százaléka voksolt a kormánypártra. Az elvonó és sok esetben represszív szociálpolitika ellenére, minél szegényebb, iskolázatlanabb, fejletlenebb egy település, annál nagyobb arányban szavaztak a Fideszre az ott élők. A legfejletlenebb településeken a szavazók 80 százaléka választotta a kormánypártot³⁶, és ahogy haladunk a kedvezőbb helyzetű települések felé, a Fidesz relatív eredménye fokozatosan romlik. A baloldali ellenzéki pártok ugyanakkor, amelyeknek elvileg deklarált célja a szegények felemelése, a legrosszabbul éppen ott szerepeltek, ahol a többség lecsúszott.³⁷ Mint említettük, a választási eredmény által felvetett kérdésre több válaszkísérlet is született, a következőkben sorra vesszük azokat a szerintünk legfontosabb tényezőket, amelyek kifejezetten a szociálpolitikával függenek össze.³⁸

1. Közmunka

Ahogy Kiss Ambrus leírja³⁹: a közmunka úgy vált a politikai befolyás szerzésének, a függőségi viszonyok erősítésének hatékony eszközévé, hogy közben a közfoglalkoztatotti bér és a minimálbér távol került egymástól. A közmunkáért kapott bér 2011-ben még a minimálbér 78%-át tette ki, 2018-ban ez már csak 59% volt. Ennek ellenére a közmunkát sokak valóban előrelépésként érzékelhették, így az nem pusztán kiszolgáltatottságként, hanem bizonyos körben népszerű és támogatott kormányzati intézkedésként is értelmezendő.

Az is tény ugyanakkor, hogy a közfoglalkoztatásban részt vevők létszáma az elmúlt két évben folyamatosan és jelentősen csökkent. Míg 2016 júliusában mintegy 245 ezer fő vett részt a programban, addig 2018 azonos hónapjában már csupán 127 ezer. A tendencia egyrészt a

³³ <https://ado.hu/munkaugyek/minimalber-es-garantalt-berminimum-2018-ban/>

³⁴ https://www.nav.gov.hu/nav/ado/szja/Tajekoztato_a_csaladi20171229.html

³⁵ https://nepszava.hu/3007346_szocialis-kegyelemdofes-segelymegvonasra-keszul-a-kormany

³⁶ <https://g7.hu/allam/20180409/a-legszegenyebb-magyarok-kozott-tobb-mint-80-szazalekot-szerzett-a-fidesz/>

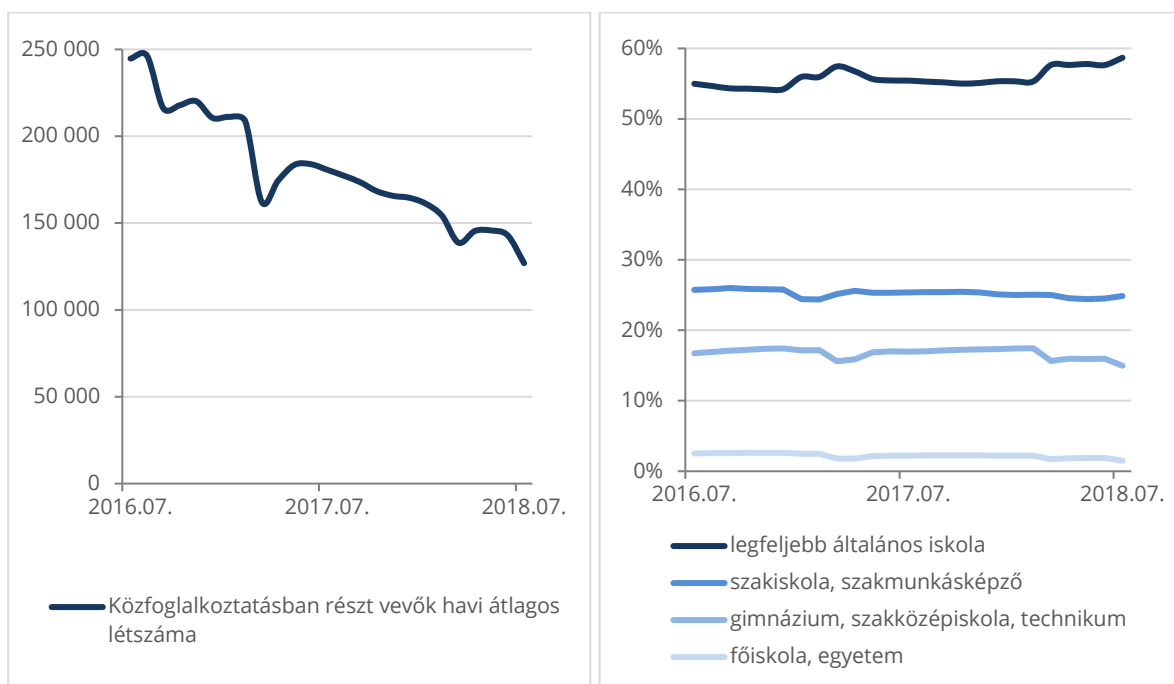
³⁷ <https://index.hu/belfold/2018/valasztas/2018/04/10/orszagszakadas-amig-a-fidesz-elkiszagzasodni-a-baloldal-kinyirta-magat-videken/?token=fd6c9c2eee86877973047877a9367a45>

³⁸ Így például a kormánypárti vidéki médiamonopólium szerepével, vagy a migrációs félelmekre épített kampánnyal ebben a tanulmányban em foglalkozunk.

³⁹ Kiss Ambrus: Rossz kormányzás Fidesz-módrá. Budapest: Noran Libro, 2018.

kormányzati szándék és az ehhez kapcsolódó intézkedések, másrészt az egyre nagyobb munkaerőhiánnyal küzdő munkaerőpiac elszívó erejének köszönhető. Összességében tehát – a társadalom egészét tekintve – a közmunka szerepe csökken. Ugyanakkor fontos látni, hogy miközben éveken keresztül az iskolázottsági arányok a közfoglalkoztatottakon belül jellemzően stagnáltak, 2018-tól emelkedni kezdett az alacsonyan képzettek részaránya. Júliusban az összes közmunkás 59 százaléka általános iskolai végzettséggel vagy még azzal sem rendelkezett. Azaz leginkább a képzettek tudnak kilépni az elsődleges munkaerőpiacra (ennek aránya a legfrissebb ismert adatok szerint mintegy 10%⁴⁰). A legsérülékenyebb réteg, az alacsonyan iskolázottak, benntartódnak a rendszerben. Számukra létkérdés, hogy a segélyezés átalakítását milyen irányba képzeli el a kormány. Az arányok eltolódása nemcsak az iskolázottság tekintetében indult el, hanem területi viszonylatban is. A három leginkább érintett megye már régóta Borsod-Abaúj Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar. 2016-ban a közmunkások 42 százalékát ebben a három megyében alkalmazták, mára a súlyuk 48 százalékra emelkedett.

Közfoglalkoztatottak adatai (havi átlagos létszám, valamint az iskolázottsági csoportok megoszlása⁴¹)

A Political Capital már egy 2015-ös tanulmányában⁴² kimutatta, hogy azokon a településeken, ahol a közfoglalkoztatás a munkavállaló korú népesség jelentős hányadát érinti, jellemzően sokkal jobban szerepelt a Fidesz országos listája. A közfoglalkoztatás által leginkább érintett

⁴⁰ https://nepszava.hu/3008383_allami-kudarc-aki-kozmunkas-volt-jo-esellyel-az-is-marad

⁴¹ Az adatok forrása a Belügyminisztérium idősoros adatai. Letöltés: 2018.09.26.

http://kozfoglalkoztatás.kormany.hu/download/4/3b/42000/k%C3%B6zfoglalkoztat%C3%A1s%20id%C5%91sora_2013_2018.xlsx

⁴² Átlátszó, K-Monitor, Political Capital, Transparency International Magyarország: A szegények voksa, 2015. február 19., http://www.valasztasirendszer.hu/wp-content/uploads/PC-Atlatszo-TI-KM_ASzegenyekVoksaKozmunkaEsAValasztasTisztasaganakKockazatai_150219.pdf

kistelepülések kétharmadában kiugróan szerepelt a kormánypárt. Az is elmondható, hogy a közmunkaprogram a jóléti sovinizmus miatt népszerű a többi, a közmunka által nem érintett választó körében. Mindez 2018-ban is jellemző maradt, ám a közfoglalkoztatottak számának említett csökkenése miatt, a közmunka rendszere csak egy elem, de közel sem elégséges magyarázat a Fidesz kiugró 2018-as választási eredményére.

2. Az önkormányzatok szerepe

A közmunkán túlmutat, hogy a segélyezés irányítása és felelőssége jelentős mértéken átkerült az önkormányzatokhoz az elmúlt években. A kiszolgáltatottság és a függés ezen a téren egyértelműen növelte a politikai befolyásolás lehetőségét. Minél szegényebb és fejletlenebb egy település, annál inkább. 2015 végén került nyilvánosságra például az jelzésértékű ügy, amely megmutatta, hogy milyen szempontok alapján döntenek el az önkormányzatok, kinek jár bizonyos segítség, és kinek nem. Egy a konyári polgármester által írt levélben egyértelműen szerepelt, hogy nem kapnak tüzelőt segélyként „a neveletlenek, a hangosan részegeskedők, a tiszteletlenek, a dohányra és alkoholra költők”⁴³. Nincs egységes rendszer Magyarországon arra sem, hogy ki a rászoruló, kit illet támogatás például a téli fűtéshez. A helyi önkormányzatok döntenek el, hogy kinek jár tűzifa. A 2018-as kampányban pedig számtalan, sokszor nyilvános jele volt annak, hogy a kormánypárthoz köthető polgármesterek és önkormányzatok ezt a hatalmukat felhasználták a voksolás befolyásolása érdekében.

3. Politikai és szociálpolitikai alternatíva hiánya

A szegények körében elért választási eredmény nem pusztán a kormánypárt tevékenységéből, hanem az ellenzéki pártok állapotából és politikájából is következik. Egyet kell értenünk Kovách Imre azon véleményével, hogy „1990 után soha nem volt politikai képviselőd az alul lévő egyharmadnak”⁴⁴. A pártok jellemzően a középosztályt, sokszor annak alsó, lecsúszó szegmensét igyekeznek megszólítani, nem szegényeket, hozzájuk voltaképpen el sem jutnak. A 2018-as választási kampányban sem történt ez másképp. A közmunkát és a szociálpolitikai juttatásokat, segélyeket illetően a kormánypárt és a legnagyobb ellenzéki párt, a Jobbik lényegében egyetértett. Mivel ennek a két pártnak volt számottevő kommunikációs felülete, a közvéleményt is leginkább ők formálták a szociálpolitika vonatkozásában. Ahogy a társadalom szociálpolitikai attitűdjéről szóló részben bemutattuk, a kormány ennek köszönhetően is uralkodóvá tudta tenni a saját értelmezését. Az egyik legfőbb üzenete mindkét pártnak az volt, hogy csak azoknak jár a segély és a közmunka lehetősége, akiknek rendezett a lakókörnyezetük („tiszta udvar, rendes ház” elve).

Bár a minimálbér emelésével a kormány részben csökkentette a téma jelentőségét, az ellenzéki oldalon a kampány és a pártprogramok egyik fő csapásirányává a bérek kérdése vált. A béremelést tette fő követelésévé a Jobbik, és a baloldali ellenzéki pártok egyik fő témája is

⁴³ <http://nol.hu/belfold/nem-jar-szen-a-zullesztoknek-1575975>

⁴⁴ https://index.hu/tudomany/2018/03/26/az_orban-rendszer_mukodese_kovach_imre_interju/

ez volt. A kampányban az LMP nyomán a „szegénység” helyett a „dolgozói szegénység” vált az egyik legtöbbet emlegetett fogalommá.

A választók által alig ismert, módjával kommunikált pártprogramokat tekintve az MSZP és a DK magasabb minimálbért, a Momentum, az Együtt és a DK bérkiegészítési rendszert, az LMP adómentes minimálbért ígért. Egyedül a Párbeszéd kampányolt a feltétel nélküli alapjövedelemmel, bár az MSZP-vel való közös indulása háttérbe szorította a korábban következetesen képviselt elképzelést.

A családpolitikai elgondolások tekintetében sok volt a hasonlóság, így vegyesen jelentek meg olyan témák, mint a GYES, a GYED, a családi pótlék emelése, a GYES rugalmasabb felhasználása, az anyák munkába állásának támogatása, illetve a gyermekvédelmi- és ellátási rendszer fejlesztése, azaz a több bölcsődei, óvodai férőhely biztosítása. A családi pótlékot, amely minden, gyereket nevelő családhoz eljut, és amelynek az összege tíz éve nem változott, mindegyik baloldali ellenzéki párt emelte volna. A munkanélküli segélyt foglalkoztatást elősegítő szolgáltatások igénybevételéhez kötötte volna az LMP és az Együtt, a jelenleginél hosszabb ideig folyósította volna a Párbeszéd, az MSZP, a Momentum és a DK. Nem kapott nagy hangsúlyt a kampányban, de az MSZP és a DK a víz- és energiaellátásban az ingyenes vagy jelképes árú minimális alapszolgáltatást is megígérte. A különböző segélyezési formák inflációhoz kötése pedig általános, minden ellenzéki pártra jellemző program volt.

Nem csak a politikai tartalom hiányzott. Ha sikerült is volna az ellenzéki pártoknak a szegényeket hatásosabban megszólító üzeneteket kidolgozniuk, eszközeik és szervezeteik nem voltak ahhoz, hogy ezeket ismertessék. A választási eredmények világosan mutatják, hogy a baloldali pártok szervezetileg egyszerűen nem léteznek a vidéki Magyarország nagy részén. A leépülés még 2014-hez képest is drámainak mondható. A politikai versengés ennek következtében a legelmaradottabb vidékeken jó esetben kétszereplőssé vált: a Fidesszel szemben legfeljebb a Jobbik jelentett alternatívát. Ez pedig a legszegényebbek, és különösen a romák számára aligha jelentett tényleges választási lehetőséget.

Függelék

Fogalomtár és az adatok forrásai

Súlyos anyagi deprivációban élők aránya: Azoknak az embereknek az aránya, akik a kilenc szegénységi dimenzióból legalább háromra „igennel” válaszoltak.⁴⁵ A gyakorlatban őket nevezzük a legszegényebb rétegnek. Adatok: [Eurostat](#), [KSH](#).

Szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya: Azon személyek aránya a teljes népességben, akik vagy a relatív jövedelmi szegénység vagy a súlyos anyagi depriváció vagy a nagyon alacsony munkaintenzitás közül egyben, vagy többen érintettek.⁴⁶ Adatok: [KSH](#), [Eurostat](#).

Relatív jövedelmi szegénység: Az egy fogyasztási egységre jutó (ekvivalens) jövedelem mediánjának 60%-ánál kevesebb jövedelemmel rendelkező különböző típusú háztartásokban élő személyek az összes azonos típusú háztartásban élő személyekhez viszonyítva.⁴⁷ Adatok: [KSH](#), [OECD](#).

Szegénységi rés: A szegények medián ekvivalens jövedelmének és a szegénységi küszöbnek a különbsége a relatív szegénységi küszöb százalékában kifejezve.⁴⁸ Adatok: [KSH](#), [OECD](#).

Gini mutató: A jövedelemkoncentráció egyik lehetséges aggregált statisztikai mutatószáma, ami 0 és 1 közötti értéket vehet fel. Ha a Gini-koefficiens értéke 0, akkor mindenki egyenlő összeggel rendelkezik a sokaságban, azaz teljes az egyenlőség. Ha viszont értéke 1, akkor a sokaságban egyetlen személy kezében koncentrálódik az összes jövedelem, ekkor teljes egyenlőtlenségről beszélünk.⁴⁹ Adatok: [Eurostat](#).

Létminimum: Az a minimális jövedelemszint, ami az önálló megélhetéshez szükséges.⁵⁰ Adatok: [KSH](#).

Jövedelmi ötödök aránya (S80/S20): Az ekvivalens jövedelmek eloszlásában a felső 20% és az alsó 20% jövedelemátlagának hányadosa.⁵¹ Adatok: [Eurostat](#).

Jóléti sovinizmus: A többségi társadalomban megjelenő félelem attól, hogy a kisebbségi csoportoknak juttatott szociális ellátások a jóléti rendszer egészét veszélyeztetik.⁵²

⁴⁵ 1) hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralékuk van; 2) a lakás megfelelő fűtésének hiánya; 3) váratlan kiadások fedezetének hiánya; 4) kétnaponta hús, hal, vagy azzal egyenértékű tápanyag fogyasztásának hiánya; 5) évi egyhetes, nem otthon töltött üdülés hiánya; 6) anyagi okból nem rendelkezik személygépkocsival; 7) anyagi okból nem rendelkezik mosógéppel; 8) anyagi okból nem rendelkezik színes televízióval; 9) anyagi okból nem rendelkezik telefonnal (<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszin/hazteletszinvm.pdf>)

⁴⁶ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszin/hazteletszinvm.pdf>

⁴⁷ http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_6_1.html

⁴⁸ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszin/hazteletszinvm.pdf>

⁴⁹ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszin/hazteletszinvm.pdf>

⁵⁰ <http://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/modsz22.html>

⁵¹ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszin/hazteletszinvm.pdf>

⁵² <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a809.pdfv>